

Danuta Gonet

Akademia Rolnicza we Wrocławiu

KONTRAKTACJA BURAKÓW CUKROWYCH JAKO ELEMENT KONKURENCYJNOŚCI GOSPODARSTW ROLNYCH W SFERZE AGROBIZNESU

1. Wstęp

Proces globalizacji w polskim przemyśle spożywczym rozpoczął się w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, jednak wejście firm globalnych do tego sektora na dużą skalę miało miejsce dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych wraz z odbudową gospodarki wolnorynkowej. Przestały wówczas istnieć bariery utrudniające jej rozwój, a protekcyjność państwowa zastąpiła postępująca prywatyzacja i liberalizacja. Najpóźniej, bo dopiero po 2000 r., proces ten nastąpił m.in. w przemyśle cukrowniczym, chociaż obecnie należy on do działów przemysłu spożywczego o wysokim stopniu zglobalizowania. Oznacza to, że 40-70% jego przychodów jest w posiadaniu firm globalnych [Chechelski 2005, s. 5-22].

Dostosowywanie się przedsiębiorstw sfery agrobiznesu do reguł funkcjonowania i rozwoju gospodarki światowej jest przyczyną narastającej konkurencji krajowej i zagranicznej, a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej dodatkowo i nieuchronnie wymusza wzmożenie tego zjawiska [Adamowicz 2005]. W tej sytuacji coraz większego znaczenia nabiera integracja. Definiowana jest jako proces gospodarczy, polegający na łączeniu się podmiotów gospodarczych działających w różnych ogniwach agrobiznesu lub też działających w tym samym agregacie gospodarki żywnościowej w celu wytwarzania pożądaných produktów [Kapusta 2000].

Zarówno jej forma pionowa, jak i pozioma przyczyniają się do poprawy efektywności gospodarowania, której wyrazem jest obniżanie kosztów produkcji i dystrybucji zintegrowanych podmiotów gospodarczych, co w konsekwencji zwiększa ich siłę konkurencyjną [Małysz 1996, s. 5].

W przemyśle cukrowniczym od dawna szczególną rolę odgrywa kontraktowa forma integracji pionowej, będąc podstawą współpracy z producentami buraków cukrowych [Urban 1999, s. 187-191]. Stanowi trwałą formę planowania rozmiarów bazy surowcowej dostosowanej do wielkości produkcji cukru określonej przez przyznane limity produkcyjne w poszczególnych kwotach, wynikające z zasad systemu wspólnej organizacji rynku cukru obowiązującego w Unii Europejskiej.

Rynek cukru został ustanowiony rozporządzeniem Rady nr 1009/67 (DzUrz WE 1967, L 308/1), ulegając w okresie jego funkcjonowania stosunkowo niewielkim modyfikacjom. Dopiero w 2001 r. uchwalono nową bazową regulację dotyczącą rynku cukru, tzn. rozporządzenie nr 1260/2001 (DzUrz WE 2001, L 178/1), które jest ograniczone czasowo tylko do 30 lipca 2006 r., ponieważ przygotowywana jest gruntowna reforma tego rynku [Jurcewicz, Kozłowska, Tomkiewicz 2004, s. 116-121].

2. Cel, zakres, źródło materiałów i metodyka badań

Celem badań była analiza zasad kontraktacji buraków cukrowych, zmian jej rozmiarów i wybranych czynników im towarzyszących, kształtujących nie tylko gospodarkę surowcową cukrowni, ale przede wszystkim siłę konkurencyjności gospodarstw rolnych. Analizie poddano dane liczbowe za okres 1999-2004. Zakres przestrzenny dotyczył obszaru działania Cukrowni „Strzelin” SA, która wraz z innymi cukrowniami Śląskiej Spółki Cukrowej SA należy obecnie do niemieckiego koncernu Südzucker. W opracowaniu posłużono się danymi pochodzącymi z działu księgowości surowcowej. Wykorzystano metodę opisową i porównawczą [Kopeć 1983, s. 40-85; Ryznar 1999, s. 15-32] oraz zastosowano technikę tabelaryczną.

3. Wyniki badań

Umowa kontraktacyjna w przypadku przemysłu cukrowniczego zawierana jest na okres jednego roku. W analizowanej cukrowni strony zawierają ją w porozumieniu z cukrowniami grupy Südzucker w Polsce – teren Śląskiej Spółki Cukrowej SA, Komisją Mieszaną i Związkiem Plantatorów działającymi przy Cukrowni „Strzelin” SA oraz zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa i porozumieniem branżowym. Dodatkowo plantatorzy uzyskują w formie załączników treść porozumienia branżowego oraz instrukcję odbioru buraków cukrowych cukrowni grupy Südzucker, które ułatwiają współpracę w zakresie wzajemnych praw i obowiązków. Plantatorzy dostarczają ilości buraków określone limitami w kwotach A, B i C-1 w ilości zgodnej z przyznanym im prawem do uprawy oraz o odpowiedniej jakości mierzonej zawartością cukru w korzeniach – minimum 16,0%. Od kampanii 2004/2005 wprowadzono ceny skupu buraków cukrowych obowiązujące w Unii Europejskiej. Ceny minimalne zostały ustalone dla buraków o zawartości cukru 16% i wynosiły odpowiednio: za buraki A równowartość w złotych 46,72 euro za

tonę, za buraki B równowartość w złotych 32,42 euro za tonę, a za buraki C – 150 zł za tonę. Wszystkie płatności producenta cukru dla plantatora są przekazywane na rachunek bankowy plantatora w określonym umową terminie. W celu optymalizacji kosztów i efektywnego wykorzystania urządzeń i środków transportu cukrownia zobowiązuje się do wykonania czynności związanych z kompleksową obsługą dostawy surowca i wysłodków. W kosztach obsługi dostawy partycypują po 50% plantatorzy i cukrownia. Za każdą dostarczoną tonę czystych buraków-II netto plantatorzy płacili w złotych równowartość kwoty 1,96 euro. Odbiór buraków do cukrowni odbywał się według ustalonego harmonogramu dostaw, który musi być przestrzegany przez plantatorów. Ponadto plantatorzy zobowiązują się do dostarczania buraków doczyszczonych. Producent cukru ma prawo odmówić przyjęcia surowca o zanieczyszczeniu powyżej 25%. Za okrywanie zalecaną włókniną przyzmy z burakami, producent cukru zobowiązuje się zapłacić w złotych równowartość kwoty 0,50 euro za każdą tonę czystych buraków dostarczonych z przyzmy. W zależności od możliwości technicznych producenta cukru, plantator może otrzymać za każdą tonę dostarczonych buraków wysłodki prasowane mokre lub suche luźne, lub brykietowane.

Cukrownia udziela pomocy plantatorom poprzez kredytowe zaopatrzenie w środki do produkcji w postaci nasion buraków, środków ochrony roślin, włókniny do okrywania przyzmy. Jedynym dostawcą nasion buraków cukrowych jest cukrownia. Plantator płaci za pobrane środki do produkcji przy rozliczeniu za odstawiany surowiec. Przy tym systemie zaopatrzenia ceny na środki do produkcji są niższe aniżeli w handlu detalicznym, gdyż dystrybutorzy stosują ceny hurtowe [Umowa kontraktacyjna... 2004/2005].

Uczestniczenie gospodarstw rolnych w różnych procesach sfery agrobiznesu wiąże się z utrzymaniem ich pozycji na rynku. Wymaga to podejmowania walki konkurencyjnej, której natężenie wzrasta wraz z rozwojem rynków krajowych i międzynarodowych. Na poziomie mikroekonomicznym poprawę siły konkurencyjnej i dalszą ekspansję umożliwia kontraktacja, pod warunkiem że uwzględnia interesy obu stron.

Zmiany powierzchni kontraktacji i pozostałych wybranych elementów bazy surowcowej przedstawia tab. 1. W 2004 r. w porównaniu z 1999 r. zauważa się niewielki spadek ogólnej powierzchni uprawy buraków cukrowych, bo tylko o 1,8%. Wzrosła ilość buraków cukrowych objęta wydanym prawem do ich uprawy i dostawy o 10,6% w 2003 r. i o 3,7% w 2004 r. w porównaniu z 2002 r. Wielkość skupu buraków cukrowych będąca funkcją powierzchni uprawy i plonów, ulegała w omawianym okresie poważnym wahaniom. Najwyższy skup uzyskano w 2002 r. i wynosił 211 545 ton. W latach następnych wystąpił spadek ilości skupowanego surowca (164 819 t – 2003 r., 170 000 t – 2004 r.) będąc wynikiem, podobnie jak w poprzednich latach, dostosowania do potrzeb produkcyjnych cukrowni uwarunkowanych przyznanymi limitami na produkcję cukru. Przedstawione dotychczas zmiany

Tabela 1. Wybrane elementy bazy surowcowej związane z kontraktacją buraków cukrowych w Cukrowni „Strzelin” SA w latach 1999-2004

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Areal kontraktacji (ha)	3 870,9	3 567,0	3 355,0	4 181,5	3 754,4	3 800,0
Wsk. zmian arealu kontraktacji (%)	100,0	92,1	86,7	108,0	97,0	98,2
Prawo do uprawy (t)	–	–	–	16 3875	181 284	170 000
Wskaźnik zmian prawa do uprawy (%)	–	–	–	100,0	110,6	103,7
Skup buraków cukrowych (t)	158 349	150 929	12 6275	211 545	164 819	170 000
Wskaźnik zmian skupu buraków (%)	100,0	95,3	79,7	133,4	104,1	107,3
Średni plon (t/ha)	41,2	43,7	47,6	51,3	48,4	45,2
Wskaźnik zmian średniego plonu (%)	100,0	106,1	115,5	124,5	117,5	109,7
Średnia pow. plantacji (ha)	4,02	4,65	5,28	6,69	6,30	6,33
Wskaźnik zmian średniej pow. plantacji (%)	100,0	115,7	131,3	166,4	156,7	157,5
Liczba plantatorów (osób)	963	767	636	625	596	550
Wskaźnik zmian liczby plantatorów (%)	100,0	79,6	66,0	64,9	61,9	57,1
Średnia cena skupu (zł/t)	98,85	100,44	103,26	107,35	122,41	122,20
Wskaźnik zmian średniej ceny buraków (%)	100,0	101,6	104,5	108,6	123,8	123,6
w kwocie A (zł/t)	107,53	109,20	110,80	130,18	145,25	186,90
Wskaźnik zmian ceny w kwocie A (%)	100,0	101,5	103,0	121,1	135,1	173,8
w kwocie B (zł/t)	68,55	71,10	70,40	90,36	105,40	129,70
Wskaźnik zmian ceny w kwocie B (%)	100,0	103,3	102,7	131,8	153,7	189,2
w kwocie C-1 (zł/t)	57,33	49,96	49,90	35,00	50,01	50,00
Wskaźnik zmian ceny w kwocie C-1 (%)	100,0	87,1	87,0	61,0	87,4	87,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych księgowości surowcowej Cukrowni „Strzelin” SA.

w areale kontraktacyjnym i w wielkości skupowanego surowca mogą świadczyć o dużej konkurencyjności gospodarstw rolnych posiadających plantacje buraków cukrowych. Dotyczy to głównie plantatorów kontraktujących większe powierzchnie buraków cukrowych, którzy są preferowani przez cukrownię. Świadczy o tym wzrost, aż o 57,5 %, średniej powierzchni plantacji z 4,02 ha w 1999 r. do 6,33 ha w 2004 r. Zmianom tym towarzyszył spadek liczby plantatorów o 42,9%. Są to zjawiska korzystne, szczególnie dla cukrowni, wzmacniające jej siłę konkurencyjną na rynku. Świadczą o koncentracji bazy surowcowej w pobliżu cukrowni, przyczyniają się do racjonalizacji kosztów skupu surowca i tym samym zwiększają opłacalność produkcji cukru. Osiągane przez producentów plony buraków cukrowych należały do niezbyt wysokich i w analizowanym okresie podlegały wahaniom. W zakresie technologii uprawy buraków służby surowcowe cukrowni udzielają plantatorom fachowego poradnictwa, co wywiera wpływ na wyższą jakość uzyskiwanego surowca i plony. Na dużą konkurencyjność gospodarstw rolnych kontraktujących buraki cukrowe mają wpływ ceny skupu, które sprawiły, że ich uprawa należała do najbardziej opłacalnych. Średnie ceny skupu buraków cukrowych w latach 1999-2004 systematycznie rosły, bo o 23,6%, osiągając stabilizację

w latach 2003-2004. Najwyższe ceny miały buraki w kwocie A, za które płacono 107,53 zł za tonę w 1999 r., a w 2004 r. aż 186,9 zł za tonę – nastąpił wzrost o 73,8%. Niższe ceny uzyskano w kwotach B i C-1.

4. Podsumowanie

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że kontraktacja buraków cukrowych czyni gospodarstwa rolne konkurencyjnymi w sferze agrobiznesu, a sama konkurencja ma charakter złożony i oddziałujący w wielu płaszczyznach. Najważniejszymi czynnikami kształtującymi siłę konkurencji gospodarstw rolnych są przyznane prawo do uprawy buraków, określające udział plantatora w limicie przydzielonym cukrowni oraz bardzo wysoka obecnie cena skupu buraków cukrowych. Producenci mają możliwość stabilizacji swoich dochodów, co umożliwia im podejmowanie inwestycji oraz zmniejsza ryzyko ekonomiczne prowadzonej działalności. Jednak wyniki badań wykazały, że wielkość produkcji buraków cukrowych, tak ważna dla plantatorów, jest ściśle uzależniona od unijnych zasad regulacji rynku cukru. W związku z tym problematyczna staje się sytuacja plantatorów buraka cukrowego po wprowadzeniu reformy rynku cukru od lipca 2006 r., która przewiduje obniżenie jego produkcji z 18 mln ton obecnie do 12 mln ton, redukcję ceny cukru (o 36% w ciągu 4 lat) oraz buraków cukrowych. W system ekonomiczny omawianej reformy jej autorzy wkomponowali cały zestaw instrumentów, które mają skłonić producentów do zamykania najdrożej produkujących cukrowni i do zaniechania uprawy buraków tam, gdzie plantatorzy ponoszą najwyższe koszty. Należy się spodziewać spadku siły konkurencyjnej producentów buraków cukrowych, szczególnie tych, których przyznane prawo do uprawy opiewa na niezbyt duże ilości zakontraktowanych buraków. Oznaczać to może ich świadomą rezygnację z dalszej kontynuacji kontraktacji ze względu na duży spadek opłacalności produkcji buraków cukrowych.

Literatura

- Adamowicz M., *Wobec globalizacji*, „Nowe Życie Gospodarcze”, listopad 2005.
- Chechelski P., *Zasięg procesów globalizacji w polskim przemyśle spożywczym*, Komunikaty. Raporty. Ekspertyzy nr 506, IERiGŻ, Warszawa 2005.
- Jurcewicz A., Kozłowska B., Tomkiewicz E., *Wspólna polityka rolna. Zagadnienia prawne*, Lexis Nexis, Warszawa 2004.
- Kapusta F., *Rola integracji rolnictwa z przemysłem spożywczym w kreowaniu zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, Roczniki Naukowe SERiA, Zamość 2000.
- Kopeć B., *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych*, Skrypt AR we Wrocławiu, Wrocław 1983.

Ryznar J., *Metody stosowane w pracy badawczej z zakresu doradztwa rolniczego*, Skrypt AR we Wrocławiu, Wrocław 1999.

Małysz J., *Procesy integracyjne w agrobiznesie*, CDiER w Poznaniu, Poznań 1996.

Umowa kontraktacyjna Cukrowni „Strzelin” SA na kampanię 2004/2005.

Urban S., *Współpraca przemysłu cukrowniczego z rolnikami*, Roczniki Naukowe SERiA, Rzeszów 1999.

THE VERTICAL INTEGRATION OF SUGAR BEET AS A COMPETITIVE FACTOR OF THE AGRIBUSINESS FIRMS

Summary

The article presents the influence of vertical integration on the competitive powers of agricultural farms of the agribusiness firms.